

Marsilius van Ingen

Beroemde Heidelbergse professor kwam uit Ingen?

Joke Honders

Onlangs kreeg ik de vraag gesteld of mij de naam Marsilius van Ingen bekend was. Dat is zeker het geval: ik ben hem ooit al eens eerder tegengekomen in een artikel over Ingen van de hand van Jacobus Anspach. Anspach die meer dan veertig jaar predikant in Eck en Wiel was, heeft zich diepgravend met de geschiedenis van ons gebied en zijn bewoners beziggehouden. Hij wist het volgende over deze illustere persoon te vertellen.

De afkomst van Marsilius

Marsilius van Ingen, ook wel Marsilius ab Ingen of d' Ingen kwam volgens Anspach uit Ingen of uit Zandwijk, een dorpje tussen Echteld en Tiel gelegen. Hoewel de achternaam doet suggereren dat hij uit Ingen kwam, kan hij evengoed elders in de Betuwe geboren zijn. Hij moet wel in ieder geval een telg zijn uit een familie die uit Ingen kwam, die zich dan later elders heeft gevestigd.

Portret van Marsilius van Inghen, getekend door een tijdgenoot.

Zijn ouders moeten ook van een behoorlijke stand zijn geweest, anders had hun zoon nooit kunnen studeren. Mogelijk waren ze van adel, maar Ingen is - voor zo bekend - nooit een heerlijkheid geweest, met heren die zich Van Ingen noemden. Anspach doet echter de suggestie dat die er mogelijk, voor de stichting van de Commanderie van St. Jan in 1317, wel geweest

kunnen zijn. Met andere woorden dat zij hun bezittingen geschonken hebben ten behoeve van deze stichting. (Zie de bijlage).

Feit is dat er in de 14 eeuw, de eeuw waarin Marsilius leefde, in de Betuwe wel een riddermatig geslacht Van Ingen voorkwam. Zo worden o.a. in 1377 de gebroeders Marcelis en Otto van Ingen genoemd bij de landvrede tussen Jan van Blois en de ridders en knapen van de Neder- en Over-Betuwe. Aangezien Marsilius een verlatinisering is van Marcelis, zou de genoemde Marcelis familie kunnen zijn of hij is het zelf. Ook al was hij in die jaren werkzaam in Parijs, het Biografisch Woordenboek van Gelderland sluit een verblijf in Gelderland op dat moment niet uit.

Marsilius moet volgens de meeste bronnen rond 1340 geboren zijn. Volgens hetzelfde Biografisch Woordenboek in of rond Nijmegen. Dit op basis van documenten van de universiteit van Parijs. Die vermelding kan er ook mee samenhangen dat hij mogelijk zijn vooropleiding in Nijmegen genoten heeft, want antieke schrijvers beschouwen Ingen wel degelijk als zijn geboorteplaats. Dit laatste op grond van een opschrift boven een latere gedrukte grafrede, die zijn collega hield bij de begrafenis van Marsilius. Daar staat dat hij uit het bisdom Utrecht kwam, waar Nijmegen niet onder viel.

Zijn loopbaan

Het is onbekend waar Marsilius zijn vooropleiding genoten heeft. Zijn wetenschappelijke loopbaan vangt aan in 1362 op de universiteit van Parijs, waar hij samen met streekgenoten zoals Theo van Ooy onder Willem Buser van Heusden magister in de filosofie werd. Opmerkelijk is dat dit allemaal namen zijn die op streekgenoten wijzen, zoals Ooij bij Echteld of Nijmegen en Opheusden (dat vroeger Heusden werd genoemd). Daar in Parijs maakte Marsilius ook kennis met Geert Grote, bekend van de Moderne Devotie. Ook later hebben beiden nog contact met elkaar.

Een van zijn belangrijkste taken als magister bestond uit het geven van onderwijs in de werken van de Griekse wijsgeer Aristoteles. Hij trad in het voetspoor van beroemde middeleeuwse filosofen zoals Willem van Ockham en Johannes Buridanus, maar deed dit wel op een geheel eigen manier.

Marsilius stond in Parijs in hoog aanzien. Hij wordt in 1367 en 1371 gekozen tot rector magnificus en is in die functie vaak gesprekspartner van de Franse koning. Hij wordt ook gekozen als procurator van de Engelse natie, waartoe ook de Nederlandse en Duitse leden van de universiteit gerekend werden. In die hoedanigheid wordt hij een aantal malen naar het hof van de paus in Avignon gestuurd, om een aantal kerkelijke beneficiën te verkrijgen. Ook reisde hij naar Rome toen paus Gregorius XI zich daar vestigde. Hij verbleef daar nog toen de nieuwe paus, Urbanus VI, gekozen werd. Uit een brief van Marsilius blijkt dat hij geen voorstander van deze nieuwe paus was. Hij schrijft in 1378 dan ook over de gevaren van een dreigende scheuring. De scheuring die later bekend zal worden als het Westerse Schisma. Waar hij de volgende jaren verbleef is volgens bovengenoemd Biografisch Woordenboek niet bekend. Hij moet Parijs voor 1382 verlaten hebben. De precieze oorzaak hiervan is onzeker, de een zegt dat het te maken heeft met zijn afhankelijkheid aan de roomse Paus, de ander meent dat grote onderlinge twisten op de universiteit de oorzaak waren. Het een sluit het ander natuurlijk niet uit.

Anspach geeft een andere mening weer: Volgens hem zou hij na het behalen van de graad van doctor in de theologie in Parijs, kannunik en schatmeester in de St. Andrieskerk van Keulen zijn geweest voordat hij naar Heidelberg trok.

Gezicht op Heidelberg.

Professor te Heidelberg

In ieder geval komen we hem in 1386 tegen in Heidelberg waar hij in de familie van Ruprecht I van de Palts als pater in de familie blijkt te zijn opgenomen. De grote vraag is natuurlijk hoe Marsilius opeens bij deze familie terecht komt. Dat is heel eenvoudig: Ruprechts oom Lodewijk

IV de Beier, keizer van het Heilige Roomse Rijk, had tot tweede vrouw Margaretha (1310-1356), de zuster van Willem IV van Holland (nb. daardoor kwam na de dood van graaf Willem het graafschap Holland onder het gezag van de Beierse hertogen). Marsilius moet een bekende van deze familie zijn geweest, mogelijk zelfs verwant! In een oud boek uit 1678 dat handelt over de graven van Holland, wordt gesproken over Marsilius en de universiteit. Daarin wordt zelfs geschreven dat er mensen zijn die roepen dat de universiteit al in 1340 door keizer Otto is gesticht.

De algemene opvatting is de echter dat de universiteit in 1386 is gesticht. Marsilius wordt door Ruprecht tot eerste rector benoemd. Uit een oorkonde blijkt dat hij daarvoor een salaris ontvangt van twee honderd gulden per jaar. Negen achtereenvolgende termijnen is hij rector en heeft

*Logo van
de universiteit van Heidelberg.*

daarmee zijn stempel gedrukt op de beginjaren van de universiteit. Ook hier geeft hij les in de werken van Aristoteles en maakt hij tevens de studie theologie af, die hij in Parijs al begonnen was. Hij is daardoor de eerste theoloog die volgens het Biografische Woordenboek van Gelderland in Heidelberg promoveerde. Dit in tegenspraak met hetgeen Anspach schrijft, die meent dat hij al in Parijs tot doctor is gepromoveerd.

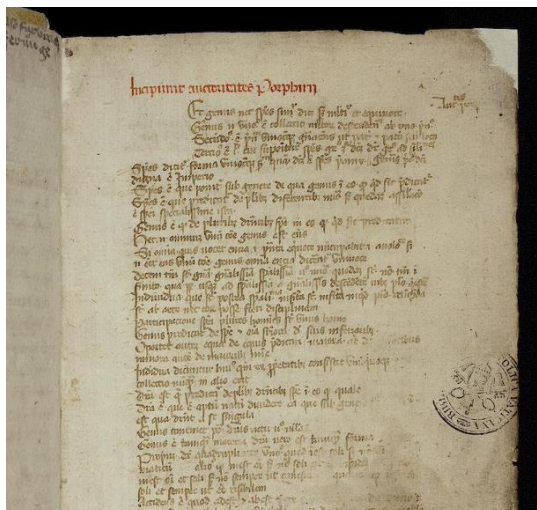
Volgens mededeling heeft ook Willem van Wijhe uit Echteld rond die tijd aan de universiteit van Heidelberg gestudeerd. Willem zou de grondlegger worden van de universiteit van Keulen die in 1388 gesticht werd. Later is Willem secretaris van bisschop Zweder van Culemborg¹.

De Heidelbergse bibliotheek

Marsilius is samen met kanselier Conrad van Gelnhausen de grondlegger van de oude Heidelbergse bibliotheek die rijk aan handschriften was. Volgens Anspach moeten hier ook de werken van Marsilius tussen zitten. Hij had immers al zijn boeken en handschriften aan de universiteit geschonken.

In 1622 worden deze bibliotheek tot buit verklaard wanneer Maximiliaan van Beieren de stad veroverd. Door bemiddeling worden de boeken en manuscripten vervolgens aan de Paus geschonken. Een jaar later worden ze naar Rome overgebracht. Onder de naam Bibliotheca Palatina worden ze daar in het Vaticaan bewaard. 3.700 manuscripten en 13.000 gedrukte werken worden in 196 kisten geladen en onder supervisie van Allatius met een karavaan van meer dan 200 muilezels, over de Alpen naar Rome gebracht. In 1816 kwam een klein deel van deze bibliotheek weer terug naar Heidelberg: 847 Duitse manuscripten.

De Bibilotheca Palatina is digitaal te raadplegen en als ik op auteur zoek, kom ik in combinatie met Gelnhausen wel een Marsilius tegen, maar dan met de toevoeging de Padua. Dit is een geheel andere Marsilius die eerder leefde! Toch gaat het stuk over Aristoteles. Heeft men bij het latere catalogiseren het stuk met de verkeerde Marsilius in verband gebracht? Het moet van de hand van onze Marsilius zijn, gelet op het jaartal 1380-1390: 1r-38v Marsilius de Padua: Auctoritates Aristotelis aliorumque. (bewaard onder de naam **Pal. lat. 991**: Marsilius de Padua; Birgitta Suecica; Konrad von Gelnhausen; Johannes de Tambaco. Sammelhandschrift Heidelberg/Worms/Mainz, ca. 1380-1390).

Gedeelte uit het handschrift van Marsilius van Inghen, ca. 1390

De Via Marsiliana

Marsilianus heeft veel voor de wetenschap betekend. In 1499 brengen de docenten van de Via Moderna (een stroming in de filosofie tegengesteld aan de Via Antiqua) aan de universiteit van

Heidelberg een boek uit met medewerking van bekende humanisten zoals Jacob Wimpfeling met een weerwoord op het Nominalisme in de stijl van Marsilianus. Die stijl wordt zelfs de Via Marsiliana genoemd!

Volgens De Stanford Encyclopedia of Philosophy zijn veel van zijn geschriften bewaard in manuscripten en vroege drukwerken. De werken handelen over logica, kennis, filosofie, ethiek, metafysica en theologie. Zijn naam komt je ook tegenwoordig nog in publicaties tegen. Er zijn zelfs hele boekwerken aan hem gewijd zoals o.a.: *Marsilius d'Inghen. Divine knowledge in late mediaeval thought* dat ook in New York werd uitgegeven.

Kortom Marsilius is wereldberoemd geworden. Hij sterft op 20 augustus 1396 en ligt begraven in de Petruskerk te Heidelberg. Meer dan een eeuw lang herdacht de universiteit hem nog met een jaarlijkse mis. Tegenwoordig herinnert de Marsiliusplatz in Heidelberg nog altijd aan deze beroemde persoon, die uit volgens een aantal schrijvers uit Ingen of Zandwijk omgeving kwam!

De Petruskerk in Heidelberg waar Marsilius van Ingen begraven ligt.

Bijlage

De heren Van Ingen

Als er voor de stichting van de commanderij een adellijke tak in Ingen het bewind voerde, wie kunnen dat geweest zijn? Als we kijken naar het patronaatsrecht van de kerk dan blijkt dat in de 13^e eeuw in handen te zijn van het geslacht Van Buren. In een oorkonde uit 1248 schenkt Alard van Buren dit recht aan het hospitaal van St. Jan en St. Catharina te Utrecht (het latere Catharijnenconvent). Dit wordt in 1310 nog een keer bevestigd. De Van Burens hadden het dus in die tijd voor het zeggen in Ingen. De commanderij van Ingen behoorde tot dit Convent, net

als de commanderij van Buren. Alard moet zijn bezittingen in Ingen dus aan dit hospitaal of convent geschonken hebben.

Anspach noemt in verband met de Van Ingens een Fredericus de Engne (1267), die een Bentheims blijkt te zijn. Is Egne een verschrijving voor Ingen? Of heeft het met Den Eng in Ommeren te maken? De vermelding van een Bentheims ridder maakt het interessant, want die stammen uit het grafelijke huis van Holland. Stamvader **Otto I van Bentheim** (ca. 1140 - 1208/09) was graaf van Bentheim. Hij was een jongere zoon van graaf Dirk VI van Holland. Hij was gehuwd met Alveradis van Arnsberg (ca. 1160 - 1230), de erfdochter van Malsen (bij Buren).

Otto van Bentheim nam deel aan de derde kruistocht, samen met zijn broer Floris III van Holland. Kijken we naar het geslacht van Buren dan blijkt de stamvader daarvan Otto van Buren te zijn, die ca. 1164 geboren moet zijn.

De Van Bentheims komen ook voor met betrekking tot Maurik, als voorloper van Saffentijn van Maurik, die ook tot dit geslacht behoorde of met een erfdochter trouwde. Ook met betrekking tot Rhenen en Zoelen worden zij genoemd, zelfs met de omgeving van Gorinchem. Kortom een belangrijk geslacht die in onze contreien de macht hadden, waarvan de leden zich blijkbaar vernoemden naar het dorp waar zij de baas speelde.

We kunnen ons ook afvragen of de Van Lyndens van oorsprong tot dit geslacht behoorden. Anspach meldt bijvoorbeeld dat Willem van Lynden rond 1202, na deelname aan een kruistocht, zijn bezittingen in Ingen aan de Johanniterorde vermaakte en zo de grondslag legde voor de commanderij. Het mogelijk bewijs hiervoor kunnen we zelfs terugvinden in de kerk aan de noordzijde op de meest westelijke zuil. Daar zijn in 1897 het wapen van de Orde van St. Jan en het wapen van Van Lynden, samen hangend aan een boomtak, blootgelegd.

Kortom er moet op een of andere manier een verband bestaan tussen De Van Burens en de Van Lyndens², die dan mogelijk net als de Van Bentheims uit het grafelijke huis van Holland stammen.

Als Marsilius tot een tak behoorde die voor stichting van de Commanderij in Ingen de macht uitoefende, dan moet hij of uit de Van Lyndens stammen of uit de Van Burens en daarmee mogelijk uit het grafelijke huis van Holland.

Noten

1. Mededeling van Geertrudis van Dijk, een van de twee beheerders van de website Vrienden van de Wijenburg.
2. Volgens de website van John Ooms zou Floris van Lynden 'de Jonge', ridder en richter van de Veluwe voor de Graaf van Gelre in 1203 door zijn *neef* Jan, heer van Buren op de jacht zijn gedood. Hieruit blijkt dat de Van Lyndens en de Van Burens aan elkaar verwant waren.

Bronnen

1. Nieuw Nederlandsch Biografisch woordenboek. Deel 8 (1930). P.J. Blok, P.C. Molhuysen.
2. Beschryvinge van alle de graven van Holland, Zeeland ende Vriesland. Volumes 1-2. Door Petrus Scriverius. 's Gravenhage, 1678.
3. Jacobus Anspach: Ommeren en Ingen met zijne voormalige commanderie. In: *De Navorscher*, 1884.

4. Biografisch Woordenboek Gelderland, deel 2. Bekende en onbekende mannen en vrouwen uit de Gelderse geschiedenis. Redactie: dr J.A.E. Kuys (eindredactie), drs R.M. Kemperink, E. Pelzers en drs. P.W. van Wissing. Verloren Hilversum, 2000.
5. Website: <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/en/bpd/index.html>
6. De Stanford Encyclopedia of Philosophy online.
7. Website John Ooms: <http://johnooms.nl/>